

Контент-аналіз нормативно-правової бази розвитку національного господарства України за мирного й воєнного часів

*Абрамова Марина Вадимівна¹, Маньков Дмитро Сергійович²,
Журенко Сергій Вікторович³, Паславський Микола Миколайович⁴*

Опубліковано	Секція	УДК
30.08.2023	Економіка	346.7

DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.8277622>

Ліцензовано за умовами Creative Commons BY 4.0 International license

Анотація. У статті акцентовано увагу на нормативно-правовому забезпеченні розвитку національної економіки. Метою цієї статті є аналіз нормативно-правової бази розвитку національної економіки України в мирний і воєнний часи. Аналіз стратегій і програм забезпечення розвитку пріоритетних галузей національної економіки України має на меті забезпечити інформаційно-аналітичну базу для їх подальшого вдосконалення, стратегічного програмування розвитку та безпеки. Нормативно-правове забезпечення з питань економіки має велику вагу для розвитку економіки країни як у мирний, так і у воєнний часи. Аналіз чинного законодавства показує, що правові акти містять адміністративно-правові норми, які гарантують збереження і розвиток регулюючої ролі держави у сфері суспільного виробництва та посилення контрольно-наглядових функцій держави. Законодавча база, безумовно, базується на Конституції України, а також інших законах і стратегіях розвитку. Тому правова база народного господарства країни покликана гарантувати рівні соціально-економічні права. На сьогодні національна економіка стає одним із пріоритетних фронтів, від якого залежить перебіг військових дій і вдале відновлення країни після завершення бойових дій. Із цією метою Уряд почав активно впроваджувати комплексні законодавчі реформи й урядові програми, спрямовані на підтримку української економіки. Під час короткого огляду заходів з економічної лібералізації визначено, що Уряд чітко усвідомлює, що існує пряма залежність між рівнем економічної свободи й темпами розвитку національної економіки. Це означає, що післявоєнна стратегія економічного розвитку України має бути сформульована з акцентом на дерегуляцію і максимальну ліквідацію монополій. Слід також зазначити, що вже розпочаті реформи мали не лише продовжуватись, а й інтенсифікуватись після війни. Ураховуючи реалії воєнного часу, коли основними цілями є великі запаси палива й продовольства та потужна

¹ кандидат економічних наук, старший дослідник, старший науковий співробітник, відділ створення та використання інтелектуальних мережних інструментів, НЦ "МАНУ", 04119, Україна, м. Київ, вул. Дегтярівська, 38-44, <https://orcid.org/0000-0001-7644-9988>

² слухач, Інститут логістики та підтримки військ (сил) Національний університет оборони України, 03049, Україна, м. Київ, Повітрофлотський проспект, 28, <https://orcid.org/0009-0005-4447-6945>

³ слухач, Інститут логістики та підтримки військ (сил) Національний університет оборони України, 03049, Україна, м. Київ, Повітрофлотський проспект, 28, <https://orcid.org/0009-0003-1598-935X>

⁴ слухач, Інститут логістики та підтримки військ (сил) Національний університет оборони України, 03049, Україна, м. Київ, Повітрофлотський проспект, 28, <https://orcid.org/0009-0006-9057-6450>

матеріально-технічна база, найкраще закласти основу для цієї стратегії якомога швидше. Ці питання варті уваги в подальших дослідженнях.

Ключові слова: мирний і воєнний стан, економічний розвиток, національне господарство, галузі та сектори економіки.

Content analysis of the regulatory and legal framework for the development of the national economy of Ukraine during the peace period wartime

Annotation. The article focuses on regulatory and legal support for the development of the national economy. The purpose of this article is to analyze the regulatory and legal framework for the development of the national economy of Ukraine in peacetime and wartime. The analysis of strategies and programs to support the development of priority branches of the national economy of Ukraine aims to provide an information and analytical base for further improvement of strategic programming for the development and security of priority branches of the national economy. Normative and legal provision on economic issues is of great importance for the development of the country's economy both in peacetime and in wartime. The analysis of the current legislation shows that the legal acts contain administrative and legal norms that guarantee the preservation and development of the regulatory role of the state in the sphere of social production and the strengthening of the control and supervisory functions of the state. The legislative framework is certainly based on the Constitution of Ukraine, as well as other laws and development strategies. Therefore, the legal base of the national economy of the country is designed to guarantee the equal exercise of social and economic rights. Today, the national economy is becoming one of the priority fronts, which will depend on the course of military operations and the success of the country's recovery after the end of hostilities. To this end, the Government began to actively implement comprehensive legislative reforms and government programs aimed at supporting the Ukrainian economy. A brief overview of economic liberalization measures shows that the Government is well aware that there is a direct relationship between the level of economic freedom and the rate of development of the national economy. This means that the post-war economic development strategy of Ukraine should be formulated with an emphasis on deregulation and the maximum elimination of monopolies. It should also be noted and emphasized once again that the already started reforms were not only to be continued, but also to be intensified after the war. Given the realities of wartime, where the primary objectives are large fuel and food supplies and a strong logistical base, it is best to lay the groundwork for this strategy as soon as possible. These questions deserve attention in further research.

Keywords: peace and war, economic development, national economy, industries and sectors of the economy.

Вступ

Національна економіка є складною макросистемою соціально-економічних відносин між економічними суб'єктами й має певну логіку своєї структури, функціонування та розвитку, а також різноманітні механізми регулювання. Аналіз соціально-економічних явищ і процесів, економічних категорій та економічних законів на макрорівні є складним і важливим завданням. Для того щоб оцінити закономірності економічної діяльності на внутрішньому ринку певної країни, необхідно вказати показники, які можуть бути використані на макрорівні для вимірювання й оцінки ефективності та результативності тієї чи іншої економічної системи.

Національна економіка включає певні галузі, що залежать від природних ресурсів, рівня технологічного розвитку, потреб підприємств і споживачів у певних видах

продукції та можливостей економічного розвитку в певний момент часу. Порівняно з іншими країнами, кожна національна економіка часто має свої певні особливості, що пов'язано з низкою економічних і неекономічних факторів (природа, національний характер, історія, демографія тощо). Нормативно-правове забезпечення економічних питань є важливим для розвитку національних економік як у мирний, так і у воєнний час. Аналіз чинного законодавства показує, що ці правові акти містять адміністративно-правові норми, які забезпечують збереження і розвиток регулюючої ролі держави у сфері суспільного виробництва та посилення контрольно-наглядових функцій держави. Основою правової бази є, безумовно, Конституція України, а також інші нормативно-правові акти та стратегії розвитку. Війна внесла свої корективи в усі сфери життя українського суспільства. Це зумовило необхідність переглянути господарське законодавство й спростити його функціонування для бізнес-спільноти.

Аналізуючи джерела, що стосуються цього дослідження, можна дійти висновку, що тема розвитку національного господарства України за мирного й воєнного часів викликає значний інтерес у вітчизняних науковців.

Важливими в цьому напрямі є дослідження К. Дубрової [4] та М. Заруби [5], які у своїх працях зосереджують увагу на сучасних перетвореннях національної економіки в умовах війни.

Л. Українська у своїй статті «Державне регулювання національної економіки: структура, методи, сучасні особливості» [14] охарактеризувала й проаналізувала вплив держави на всі складові національної економіки за допомогою законодавчого простору, нормативно-правових актів, правових актів індивідуального регулювання.

Важливою є праця М. Куницької-Іляш «Державна політика забезпечення розвитку та безпеки пріоритетних галузей національної економіки України: аналіз стратегій і програм» [16], у якій проаналізовано стратегії і програми забезпечення розвитку пріоритетних галузей національної економіки України.

Теоретичною основою дослідження є нормативно-правова база українського законодавства, а саме: Конституція України, Господарський кодекс України, закони й постанови Верховної Ради та Кабінету Міністрів, а також укази Президента, стратегії економічного розвитку.

Метою цієї статті є дослідження й аналіз нормативно-правової бази розвитку національного господарства України за мирного й воєнного часів.

Завдання статті: 1) порівняти нормативно-правову базу національного господарства за мирного й воєнного часів; 2) проаналізувати функціонування економіки між мирним і воєнним станом; 3) визначити специфіку нормативно-правової бази галузей і секторів економіки у воєнний час.

Матеріали й методи. Методологічним базисом дослідження є: науково-емпіричні методи – збирання і порівняння інформації, за допомогою яких визначено нормативно-правову базу національного господарства за мирного й воєнного часів. За допомогою комплексного методу аналізу визначено функціонування економіки між мирним й воєнним станом. Методом синтезу й узагальнення визначено специфіку нормативно-правової бази галузей і секторів економіки у воєнний час. Теоретичною основою статті є праці вітчизняних науковців, нормативно-правова база українського й міжнародного законодавства.

Результати

Поняття «національна економіка» можна розділити на два підходи: технічний і соціально-економічний. Згідно з технічним підходом національна економіка – це сукупність галузей, видів виробництва, які характеризуються кількістю продуктованої сукупності товарів, реалізованої праці, обслуговування, їх ступінь вартості, щаблем

застосування запасів тощо. Відповідно до соціально-економічної точки зору народне господарство – це низка виробничих відносин, що представлена певним рівнем розвитку продуктивності, типом економічної системи, характером суспільного відтворення, певним господарським механізмом, життєвим рівнем людей і рівнем економічного розвитку. зовнішньоекономічні зв'язки. Галузевий поділ економіки – це фундаментальний історичний поділ, зумовлений ходом зростання громадянського поділу окремих видів трудової діяльності, що призвів до диференціації галузей виробництва. Галузева структура національної економіки – це сукупність галузей, тобто однорідних економічних одиниць з особливими функціональними умовами (однорідне виробництво продукції або однорідне використання ресурсів, однаковий функціональний зміст виконуваних операцій). Галузями є промисловість, будівництво, сільське господарство, торгівля та державне управління. Під час віднесення підприємств, видів виробництва й послуг до певних секторів враховується призначення продукту або послуги (взуттєва промисловість – виробництво товарів народного споживання для взуття), тип сировини (шкіра), яку використовують, і специфіка технічного процесу.

Кожна галузь економіки поділяється на складні підгалузі й види виробництва з різним ступенем диференціації виробництва. Наприклад, харчова промисловість має понад 20 підгалузей, кожна з яких поділяється на види виробництва і продуктів.

Наша економіка включає певні галузі залежно від природних ресурсів, рівня технологічного розвитку, потреб економіки й споживачів у певних видах продукції, а також можливостей економічного розвитку в той чи інший момент часу. Порівняно з іншими країнами, національні економіки часто мають власний національний характер, що пов'язано з низкою економічних й неекономічних факторів (природа, національний характер, історія, демографія тощо).

Територіальна структура економіки означає поділ економічного розвитку на економічні зони або регіони відповідно до їхньої спеціалізації й економічного потенціалу. Отже, у межах народного господарства можуть формуватися регіональні виробничі об'єднання як група підприємств, розташованих у певному діапазоні річних галузей виробництва, пов'язаних між собою використанням природних й економічних ресурсів, підвищенням ефективності їх використання і виконанням різних функцій, важливих для загального економічного розвитку.

У процесі природного, історичного й економічного росту України сформувалися різноманітні виробничо-територіальні й аграрно-територіальні комплекси, які в сукупності утворюють природно-господарську систему, що виконує різні призначення. Сучасна наука висуває низку принципів раціоналізації та варіантів групування регіонів України. Один з підходів поділяє такі комплекси на вісім категорій: Карпати, Полісся, Поділля, Донбас, Придніпров'я, Харківщина, Прикарпаття та Причорномор'я і Приазов'я. Той факт, що ці комплекси спеціалізуються на певних галузях, не означає, що інші галузі не розвиваються. Як правило, кожен регіональний виробничий комплекс має власну виробничу й соціальну інфраструктуру та забезпечує потреби у своїй основній продукції. На макрорівні структура економіки відображає найважливіші економічні пропорції, тобто пропорційність окремих елементів економічної системи. На мікрорівні, як правило, найважливіші економічні пропорції відображає структура виробництва. Макроекономічні пропорції – це пропорції елементів у межах національної економіки. Це єдина система взаємозалежних окремих елементів.

Пропорційність є важливою характеристикою національної економіки мирного часу. Якщо пропорційність завжди зберігається, то підтримується рівновага; якщо вона постійно порушується, але все ж таки досягається, то система розвитку є

незбалансованою; якщо пропорційність не досягається, то економічна система руйнується. Розрізняють такі пропорційності:

1. Загальноекономічне співвідношення характеризує пропорції окремих сторін, які є факторами суспільного виробництва.
2. Міжгалузеве співвідношення відображає міжгалузеві або комбіновані виробничі зв'язки.
3. Внутрішньогалузеве співвідношення – це співвідношення в межах однієї галузі;
4. Регіональне співвідношення відображає регіональне розміщення виробничих ресурсів у межах країни, економічних районів, областей, територій, регіональних виробничих комплексів і регіональні економічні пропорції у виробництві та розподілі суспільного продукту.

Важливим для розвитку національних господарств за мирного й воєнного часів є нормативно-правове забезпечення у сфері економічних відносин.

Однією з найважливіших проблем, що визначає характер й особливості національної економіки, є питання про наявні й визнані форми майна. У радянський період беззаперечно переважала колективна й загальнонародна власність, що призвело до того, що вся економічна практика мала переважно колективний характер. Наприклад, у статті 10 Конституції Української РСР зазначено, що основою економічної системи в Україні є соціалістична власність на способи виробництва у формі державної (загальнонародної) власності, колективної власності та кооперативної власності. Отже, прийняття Декларації про державний суверенітет 16 липня 1990 року [2] стало логічним правовим першим кроком на шляху становлення нової економічної системи в Україні. Зокрема зазначено, що Україна вбезпечує охорону майнових форм (що по суті означає приватну власність, а в політико-правовому розвитку України в радянський період приватна власність відіграла другу роль і завжди поступалася за значенням державній власності), самостійно визначає свій економічний статус і закріплює його в законі. Законом передбачено, що держава самостійно визначає свій економічний статус і гарантує його в законі. Дійсно, ця ж тенденція до визнання майнової рівності в різних формах відображена в низці проектів Конституції України. Наприклад, можна згадаємо лише проект Основного Закону, винесений на громадське обговорення Верховною Радою України 01 липня 1992 року. У цьому проекті Глава 3, Розділ 8 мала назву «Власність» і містила вісім статей (статті 66-73), у яких викладено такі основні положення про власність: 1) власність може бути державною або приватною, причому ці форми рівноправні; 2) країна повинна підтримувати соціальні функції власності; 3) держава повинна підтримувати соціальні функції власності. Глибини, води, побережжя, обшир повітря, великі території, вкриті різноманітними рослинами, тварини, природні ресурси континентального шельфу, виключного економічного осередку нашої країни є об'єктами права власності; 4) усім суб'єктам права власності гарантується рівноправна юридична охорона; 5) права власників можуть бути обмежені лише у випадках, передбачених законом, і в порядку, установленому законом. Під час конституційної реформи цей розділ був поступово вилучений зі статей Конституції України [6]. Однак вищезазначені принципи і норми не зникли, а закріплені в різних статтях і розділах чинної Конституції. Зазвичай аналіз конституційних засад економічної системи України базується на статті 41: «Кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. Право приватної власності набувається в порядку, установленому законом. Ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності є непорушним». Однак, незважаючи на важливість відносин власності для економічної системи, ми вважаємо, що насамперед слід звернути увагу на зміст статей 1, 3 та 15 розділу 1 «Загальні засади» Конституції

України: а) проголошує Україну соціальною державою; б) визнає людину найвищою соціальною цінністю; в) визнання плюралістичної основи розвитку економічного життя України.

Визнання економічної майнових плюралізму створило міцний конституційно-правовий фундамент для економіки нового типу – соціально орієнтованої ринкової економіки. Але суспільна спрямованість економіки – це не просто лозунг. Насправді це фактично реалістична модель, яка передбачає низку конкретних кроків, що має здійснити держава в економічному просторі. Наприклад, у сфері бюджетних відносин соціально орієнтовані держави, які гарантують стабільність ринково-економічних відносин, повинні приділяти постійну увагу посиленню суспільної спрямованості витрат урядового бюджету. Це означає: а) збільшення частки прямих соціальних видатків (заробітна плата, пенсії, соціальні допомоги й інші соціальні виплати) у загальному обсязі видатків державного й місцевих бюджетів; б) реформування системи державних закупівель і забезпечення рівного доступу організацій до них з метою усунення зловживань під час виконання державних замовлень; в) оприлюднення звітів про використання коштів державного й місцевих бюджетів, а також фондів.

Отже, економічний господарський порядок України визначається як устрій, сформований на основі конституційної вимоги відповідальності держави перед громадянами за свою діяльність відповідно до чинної Конституції України та визначення нашої країни як демократичної, соціальної і правової держави із суверенітетом і незалежністю, ринковим саморегулюванням економічних відносин суб'єктів господарювання та макроекономічних процесів можна визначити як устрій, сформований на основі оптимальної суміші економічних відносин та макроекономічних процесів, а також на основі конституційних вимог.

Водночас важливим конституційним підкріпленням положень про плюралізм в економічній системі України є частина 3 статті 42 Конституції України [6]. Відповідно до цього положення, держава гарантує захист конкуренції в господарській діяльності та не допускає зловживання монополією становленням на ринку, незаконне обмеження конкуренції та дії, спрямовані на недобросовісну конкуренцію. Усі перелічені вище поняття знайшли безпосереднє відображення в чинному законодавстві. Важливе значення в цьому випадку відіграє Закон України від 11 січня 2001 року «Про захист економічної конкуренції» [7]. Закон установлює правові засади розвитку і захисту економічної конкуренції й обмеження монополій у господарській діяльності з метою забезпечення ефективного функціонування економіки України на основі розвитку конкурентних відносин. Державну політику в галузі розвитку економічної конкуренції та обмеження монополій у господарській діяльності, здійснення заходів щодо запобігання монополізму в економіці та надання фінансової, матеріально-технічної, інформаційної, консультаційної та іншої підтримки організаціям, що сприяють розвитку конкуренції, здійснюють компетентні органи державної влади, органи місцевого самоврядування, органи адміністративно-господарського управління та контролю.

Майже так само Закон України від 07 червня 1996 року «Про захист від недобросовісної конкуренції» [8] застосовується до суб'єктів господарювання (підприємств) та їхніх об'єднань, а також органів влади, громадян, юридичних осіб, які не є суб'єктами господарювання (підприємцями), та їх об'єднань у наступних випадках щодо недобросовісної конкуренції. Він також поширюється на дії за межами України, якщо ці дії мають заперечний ефект на суперництво в межах нашої держави.

Наступною важливою гарантією становлення і розвитку ринкової економічної системи в Україні, закріпленою в Конституції України й відображеною в чинному законодавстві, є положення про свободу підприємницької діяльності (в усіх видах, не

заборонених законом). Дійсно, плюралізм і різноманітність економічної системи були б неможливими без вільної підприємницької діяльності. Приватні чи колективні підприємства розвивають економічні відносини, сприяють задоволенню суспільних потреб, підвищують рівень конкурентоспроможності, стабільності й ефективності економіки. Правовою основою розвитку цих відносин в Україні є прийняття у 2003 році Господарського кодексу України [1].

Господарський кодекс сприяє зростанню комерційної активності господарських організацій, розвитку підприємництва й на цій основі підвищенню ефективності суспільного виробництва, соціальній спрямованості відповідно до вимог Конституції України, утвердженню суспільного порядку господарювання в економічній системі України та гармонізації її з іншими економічними системами. Загалом, якщо спробувати систематизувати всі норми й принципи, зазначені в чинній Конституції України, то можна стверджувати, що конституційні засади розвитку економічної системи включають економічне різноманіття, право власності громадян України на землю, глибини, води, побережжя, обшир повітря, великі території, вкриті різноманітними рослинами, тварини, природні ресурси континентального шельфу, виключно на територіях, якими користується Уряд України від імені громадян України. У вітчизняному законодавстві конституційні засади правового порядку у сфері господарювання визначено в статті 5 Господарського кодексу України. Зокрема, правовий економічний лад України формується на засадах поєднання ринкового саморегулювання економічних відносин суб'єктів господарювання та державного регулювання макроекономічних процесів, конституційної вимоги відповідальності держави за діяльність фізичних осіб, значення України як суверенної, незалежної, демократичної, соціальної і правової держави. Конституційною основою правового й економічного ладу є право власності громадян на землю, підземні води, повітря, воду й інші природні ресурси; державний захист прав усіх суб'єктів власності й економічної діяльності; соціальна спрямованість економіки; недопущення використання власності на шкоду особі й суспільству; майнові права всіх людей; результати інтелектуальної і творчої діяльності, право на їх використання та розпорядження; визнання рівності перед законом усіх суб'єктів права власності на землю, повітря, воду й інші природні ресурси; право на їхнє використання і розпорядження.

Отже, нормативно-правова база національної економіки країни покликана гарантувати рівні соціально-економічні права. На жаль, цей порядок не можна вважати легітимним, оскільки навіть дозволені законом види діяльності здійснюються з порушенням правових законів. Це відбувається через протиріччя між невизначеністю прав і правил економічної дії та викривленням керівних принципів під час побудови стратегій економічної дії (остання будується в умовах невизначеності прав, що змушує суб'єктів шукати альтернативні легальні можливості забезпечення своїх прав. Через це держава є інструментом, який перерозподіляє ресурси й виступає джерелом забезпечення соціальних й економічних прав.

Однак за роки незалежності в країні не було прийнято програмного документа, який передбачав би фінансову безпеку або хоча б цільові заходи щодо гарантування фінансово-економічного оздоровлення і розвитку окремих галузей (секторів) економіки, хоча, існують опосередковані заходи й інструменти для покращення фінансової системи організацій. Історія сучасної незалежної економіки України свідчить про прийняття та реалізацію різних стратегій і програм. Рекомендується зосередити увагу на найбільш важливі з них, зокрема ті, що вже діють. Наприклад, у програмі економічних реформ на 2010-2014 роки часто згадується термін «пріоритетні галузі економіки», під якими мають на увазі заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава, але не надаються жодні

коментарі чи перелік заходів. Це пов'язано з тим, що програма передбачає низку заходів у таких ключових сферах, як розвиток фінансового сектору. Програму економічних реформ замінено у 2015 році Стратегією сталого розвитку «Україна-2020» [13], яка фокусується на таких напрямках: зміцнення стабільності та капіталізації фінансової системи, зниження ризиків та підвищення капіталізації фондового ринку, сільське господарство, транспорт і транспортна інфраструктура та розвиток енергетики. Положення стратегії зосереджувалися на реформах у сфері оподаткування, захисту конкуренції та вдосконалення антимонопольного законодавства, корпоративного права, розвитку фінансового сектору, ринків капіталу, трудових відносин, транспортної та комунікаційної інфраструктури, цифрової трансформації, електронного урядування тощо, але стратегічні сектори не розглядалися окремо, реформи не були секторально орієнтованими, а економічна діяльність не регулювалася, жодні інструменти не надано.

У 2021 році затверджено Національну економічну стратегію до 2030 року [10]. Слід зазначити, що в документі використовується широкий спектр понять, таких як: «пріоритетні галузі економіки та промисловості», «пріоритетні види економічної діяльності», «пріоритетні напрями інтелектуальної спеціалізації», «пріоритетні питання розвитку національної економіки», «пріоритетний розвиток індустріальних парків», «пріоритетні підгалузі машинобудування, хімії, агропромислового комплексу та суднобудування», що свідчить про те, що пріоритетним галузевим питанням приділяють достатню увагу. Знову ж таки, конкретний склад цих видів діяльності не передбачено, але це видно зі структури векторів економічного розвитку України до 2030 року: ІКТ, агробізнес, промисловість, енергетика, транспорт й інфраструктура, креативні індустрії та гостинність, послуги та цифрова економіка. З точки зору прямих фінансових гарантій для пріоритетних галузей, позитивним є те, що серед важливих кроків, передбачених стратегією і спрямованих на розвиток цих галузей, є: оптимізація регулювання і зменшення податкового навантаження на операторів телекомунікацій; фінансова підтримка операторів ІКТ, які розробляють власні цифрові продукти; розвиток і використання платіжних систем і цифрових валют; агропромисловий комплекс; надання державних субсидій на страхові інструменти та підвищення їхньої якості, залучення інвестицій у вітчизняну промисловість і створення інвестиційних фондів. Однак, очевидно, що ця стратегія має бути переглянута після закінчення війни.

Повномасштабне вторгнення російської федерації завдало неабиякої шкоди усім галузям національної економіки України. Скоротилося виробництво ключових видів продукції, зокрема тих, що становлять базу експортної здатності нашої країни. Також заблоковано порти, на які припадає основна частина зовнішньої торгівлі. Зруйновано транспортну, логістичну, соціальну, рекламну й інженерну промисловість усього регіону. Почався процес переміщення трудових ресурсів, частину з яких передислоковано в західну частину країни, а частину за межі нашої держави. тимчасово вилучивши з активної економічної діяльності тисячі й мільйони людей.

З початку війни українська економіка втратила орієнтовно 30-50% своїх виробничих потужностей на сході України. Зруйновано не лише великі фабрики й заводи, а й усю міську інфраструктуру, яка підтримувала життєдіяльність міст. Згідно з прогнозами Світового банку, очікується, що ВВП України скоротиться на 45,1%. Такого ще ніколи не було в історії України [5].

За кордоном наслідки війни в Україні створили наступну ситуацію. Україна була відома як один з десяти найбільших експортерів продукції сільського господарства в Європі. Крім того, згідно з аналізом світових джерел, війна в Україні зашкодить світовій економіці, у зв'язку з тим, що більшість країн залежать від російської енергії та газу, і відмова від поставок з росії вплине на економіку багатьох країн. Криза, з якою

зіштовхнувся світ загалом, може стати однією з найбільших у світовій економіці. Уряди починають підтримувати Україну в ці важкі часи. Це відбувається тому, що уряди добре розуміють, що якнайшвидше закінчення війни й перемога України призведе до перемоги їхніх країн. Війна завдала величезних збитків українському бізнесу, державі й громадянам.

Більше інформації про втрати, яких зазнала українська економіка, наведено на Рисунку 1.

Рис. 1. Аналіз втрат основних галузей економіки після початку війни, млрд грн

Джерело: [5].

Усе це ставить під загрозу потенціал українських збройних сил щодо забезпечення та закріплення успіху на фронті нинішньої війни в довгостроковій перспективі. Не секрет, що без надійної економічної логістичної підтримки важко досягти військової перемоги, а забезпечити стійке післявоєнне зростання практично неможливо.

Тому сьогодні національна економіка стає одним із пріоритетних фронтів, від якого залежить хід військових дій та успішне відновлення країни після завершення бойових дій. Як і на полі бою, де запорукою перемоги є насамперед грамотне військово-керівництво, успіх на економічному фронті значною мірою залежить від здатності управлінців різних рівнів забезпечити ефективність предметної імплементації, включаючи розробку відповідних стратегічних планів і своєчасне виконання визначених імплементаційних завдань.

Іншими словами, необхідно критично осмислити твердження деяких експертів, які часто поширюються засобами масової інформації (ЗМІ), про те, що післявоєнна Україна стрімко розвивається і є «кандидатом» на членство в Європейському союзі (ЄС), що зруйновані міста швидко відбудовуються, а інфраструктура модернізується. Передумови для цього, безсумнівно, існують. Однак величезний потенціал післявоєнної відбудови може бути змарнований, якщо влада не зробить необхідних кроків, а також не запровадить відповідні інструменти економічної політики.

Із цією метою Уряд почав активно впроваджувати комплексні законодавчі зміни й урядові програми, спрямовані на підтримку української економіки.

У цьому контексті очевидно, що єдиним шляхом підтримки підприємств є загальна дерегуляція, лібералізація і збільшення державної підтримки. Постановою Ради Міністрів від 18 березня 2022 року № 314 запроваджено принцип декларування, відповідно до якого право на діяльність підприємства отримується без отримання дозволу чи ліцензії [3].

Це означає, що в умовах воєнного стану бізнес має подати декларацію за встановленою формою до Міністерства економіки України або у випадку охоронної діяльності до Міністерства внутрішніх справ України перед початком роботи.

Водночас є низка винятків, такі як: діяльність з організації та проведення радіоактивних та інших небезпечних речовин, видобуток корисних копалин, виробництво лікарських засобів, зовнішньоекономічна діяльність і гральний бізнес, а також оцінка відповідності технічним регламентам. Процедура отримання дозволу на такі види діяльності залишається незмінною. Декларації можна подати онлайн через портал електронних довірчих послуг, портал «Дія» або найближчий центр надання адміністративних послуг (ЦНАП). Це мало запрацювати протягом тижня після опублікування рішення, тобто з 25 березня 2022 року. Після закінчення воєнного стану заклад повинен не пізніше ніж у місячний строк звернутися до органу ліцензування та отримати дозвіл на загальних умовах, передбачених законодавством. Він містить роз'яснення щодо дійсності ліцензій на виробництво, зберігання, розповсюдження і продаж товарів, за які не здійснено подальшу оплату або термін дії яких закінчився. Зокрема йдеться про спирт, алкогольні напої, тютюнові вироби, рідини й паливо для електронних сигарет. Ліцензії вважаються дійсними на період воєнних дій, а платежі та поновлення ліцензій необхідно здійснити протягом 30 днів після закінчення воєнного стану. Це рішення призведе до значної дерегуляції комерційної діяльності, зокрема, лише орієнтовно 50 ліцензій і дозволів залишаться чинними замість орієнтовно 600. Це, безсумнівно, дасть великий поштовх для розвитку економіки й комерційної діяльності в умовах воєнного стану.

Також унесено зміни до трудового законодавства. Вони спрямовані на пом'якшення трудових відносин в умовах воєнного стану. Серед основних змін збільшення тривалості робочого часу із 40 до 60 годин на тиждень, скорочення обов'язкової відпустки до одного дня та призупинення дії трудових договорів.

Спрощення системи звільнення та вивільнення працівників у районах активних бойових дій і звільнення від відповідальності за порушення строків виплати заробітної плати, якщо власник аргументує, що затримка відбулася через активні бойові дії або інші вагомні причини. Водночас слід згадати розпорядження Ради Міністрів від 11 березня 2022 року № 212-р [9]. Постанова дозволяє юридичним особам оплачувати видаткові платежі з рахунків, заарештованих адміністративними органами або спеціальними судовими виконавцями, лише на таку мету виплата заробітної плати в розмірі, що не перевищує місячний розмір мінімальної заробітної плати на одного працівника ($6500 \cdot 5 = 32\,500$ грн), сплата податків, зборів й одноразових внесків на соціальне страхування. Закон про внесення змін до Податкового кодексу передбачає запровадження нового тимчасового податкового режиму для організацій, які можуть добровільно змінити свій податковий режим. Зокрема організації з оборотом до 10 млрд грн кваліфікуються як платники єдиного податку 3 групи, ставка податку становить 2% від доходу (замість 18% податку на прибуток підприємств), податок на додану вартість (ПДВ) 20% не застосовується до операцій в Україні, а також немає обмежень на кількість працівників. Зміни також передбачають призупинення перебігу строків, установлених Податковим кодексом, на час дії воєнного стану.

Слід зазначити, що згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 13 березня 2022 року № 303 на період дії воєнного стану буде призупинено планові й позапланові державного нагляду та ринкового контролю. [12]

У той же час такі події урядового нагляду здійснюватимуться, як виняток, з метою недопущення неорганізованого підвищення цін на соціально значущі товари.

Також відбулися значні пом'якшення обов'язків щодо подання податкової звітності та сплати податків. Платники податків мають право подати податкову звітність й інші документи протягом 90 календарних днів після скасування воєнного стану, тому відповідальність за несвоєчасне подання звітності в період воєнного стану та протягом 90 днів після його скасування не застосовується. Крім того, у період дії воєнного стану фіскальні санкції не застосовуються за такі правопорушення із застосуванням Реєстру розрахункових операцій (РРО). Спрощення вимог до маркування харчових продуктів.

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 09 березня 2022 року № 234 [11] оператори ринку харчових продуктів і кормів, які не дотримуються вимог щодо інформації для імпортованих харчових продуктів, можуть реалізовувати продукцію, що містить інформацію іноземними мовами. У такому випадку партія харчових продуктів і кормів повинна супроводжуватися інформацією про харчові продукти державною мовою. Без дотримання вимог щодо маркування, передбачених законодавством України, дозволяється ввезення та реалізація тютюнових виробів, етикетки яких відповідають вимогам держав-членів ЄС, під певним кодом – виробником такої продукції. Його розподіл можливий протягом трьох місяців після закінчення воєнного стану.

Зростання цін на пальне є однією з причин, які мають значний вплив на здатність фермерів ефективно здійснювати свою сільськогосподарську діяльність. Усвідомлюючи нагальність цього питання, унесено відповідні законодавчі зміни, спрямовані на зниження цін на пальне й запобігання можливому дефіциту пального. Зокрема дозволено продаж і використання бензину та дизельного палива, що відповідають екологічним стандартам Євро-2 та Євро-3, знижено до нуля ставку спеціального податку на споживання бензину, інших нафтопродуктів, важких дистилатів, скрапленого газу, пропану й ізобутану, а також знижено ставку ПДВ з продажу пального з 20% до 7%. Ставку ПДВ на реалізацію пального знижено з 20% до 7%.

Не менш важливо, що Міністерство аграрної політики та продовольства України скасувало додаткові процедури, пов'язані із сертифікацією насіння на період воєнного стану (наприклад, погодження іноземних сертифікатів. Строк дії ліцензій на утримання, перевезення та застосування пестицидів вирішено продовжити на 90 днів після припинення або анулювання.

Також слід ураховувати положення про форс-мажорні обставини, які дають змогу операторам відтермінувати виконання своїх обов'язків, передбачених договором. Торгово-промислова палата України ухвалила офіційний документ [15], що затверджує появу непередбачуваних обставин у зв'язку з початком війни.

Однак для доцільного використання такого механізму й зменшення можливих ризиків, пов'язаних з невиконанням певних договірних умов, необхідно проаналізувати умови, передбачені контрактами з відповідними постачальниками, і підготувати документальне підтвердження причинно-наслідкового зв'язку між невиконанням договірних умов і ситуацією, що склалася.

Отже, повна лібералізація національної економіки та запровадження податкових пільг – єдиний спосіб ефективного функціонування економіки в умовах воєнного стану, і вжиті заходи вже почали діяти.

Короткий огляд заходів з економічної лібералізації показує, що Уряд чітко усвідомлює, що існує прямий зв'язок між ступенем економічної свободи й темпами розвитку національної економіки. Шкода, що це визнання не є основою для проведення відповідних реформ, принаймні починаючи з 2019 року. Слід також зазначити й ще раз підкреслити, що розпочаті реформи мають бути не лише продовжені, але й посилені після війни. Це означає, що стратегію повоєнного економічного розвитку України слід формулювати вже зараз, зосередившись на дерегуляції та максимальному знищенні монополій. Ураховуючи реалії воєнного часу, коли головними цілями є великі склади палива й продовольства, й потужні логістичні бази, бажано якомога швидше закласти основи такої стратегії. Саме цим питанням слід приділити детальну увагу в подальших дослідженнях.

Висновки

Український бізнес поступово адаптується до нових реалій ведення бізнесу, максимально швидко реагуючи на нові зміни й користуючись можливостями, які пропонує держава. Зараз, як ніколи, нам потрібно думати про своє майбутнє в Україні та про розвиток нашої країни. Адже саме держава вірить у нас, а ми повинні їй допомагати. Ще ніколи за роки незалежності України не було зроблено так багато для підтримки бізнесу, як за останній рік. Нинішня українська влада швидко адаптувалася до роботи в зоні бойових дій, і так само швидко адаптувалася українська бізнес-спільнота.

Сьогодні національна економіка стає одним із пріоритетних фронтів, від якого залежить перебіг військових дій та успіх чи неуспіх відновлення країни після завершення бойових дій. Як і на полі бою, де запорукою перемоги є насамперед грамотне військове керівництво, успіх на економічному фронті значною мірою залежить від здатності управлінців різних рівнів забезпечити ефективну імплементацію, уключаючи розробку відповідних стратегічних планів і своєчасне виконання визначених завдань з їхньої реалізації. Економічний блок регуляторної підтримки, ухвалений 24 лютого 2022 року, переважно стосується тарифної політики, оподаткування, публічних закупівель і затримок у поданні звітності. Хоча всі ці регуляторні зміни, безумовно, є корисними, є і такі, що навпаки перешкоджають діяльності бізнесу. Основними з них є блокування відшкодування ПДВ під час експорту, призупинення реєстрації електронних податкових накладних і перехід до формування податкового кредиту на основі паперових копій первинних документів. Внаслідок цього компанії-експортери зазнали нових збитків: багато компаній, особливо роздрібні мережі, вимушені значно збільшити штат бухгалтерів, а багато працівників – звільнитися. Короткий огляд заходів з економічної лібералізації показує, що Уряд чітко усвідомлює, що є прямий зв'язок між ступенем економічної свободи й темпами розвитку національної економіки.

Отже, розпочаті реформи мають бути не лише продовжені, але й посилені після війни. Це означає, що післявоєнна стратегія економічного розвитку України має бути сформульована вже зараз, з акцентом на дерегуляцію та максимальну ліквідацію монополій. Ураховуючи реалії воєнного часу, коли головними цілями є великі склади пального й продовольства, й потужні логістичні бази, бажано якомога швидше закласти підвалини такої стратегії. Ці питання слід детально вивчити в майбутніх дослідженнях.

Список використаних джерел

1. Господарський кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV : станом на 31 берез. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 05.08.2023).
2. Декларація про державний суверенітет України : Декларація Верховної Ради УРСР від 16.07.1990 р. № 55-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text> (дата звернення: 05.08.2023).
3. Деякі питання забезпечення провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану : Постанова Каб. Міністрів України від 18.03.2022 р. № 314 : станом на 03 берез. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-2022-п#Text> (дата звернення: 05.08.2023).
4. Дуброва К. Економіка в умовах воєнного стану. *Сталий розвиток: виклики та загрози в умовах воєнного стану* : матеріали Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (м. Полтава, 09 червня 2022 р.). Полтава : Національний університет імені Юрія Кондратюка, 2022. С. 282–284 URL: https://nupp.edu.ua/uploads/files/0/events/conf/2022/srvzuvz/zbirnik_2022.pdf (дата звернення: 05.08.2023).
5. Заруба М. Сучасні перетворення економіки в умовах війни. *Сталий розвиток: виклики та загрози в умовах воєнного стану* : матеріали Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (м. Полтава, 09 червня 2022 р.). Полтава: Національний університет імені Юрія Кондратюка, 2022. С. 287–289 URL: https://nupp.edu.ua/uploads/files/0/events/conf/2022/srvzuvz/zbirnik_2022.pdf (дата звернення: 05.08.2023).
6. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР: станом на 01 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 05.08.2023).
7. Про захист економічної конкуренції: Закон України від 11.01.2001 № 2210-III : станом на 22 черв. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14#Text> (дата звернення: 05.08.2023).
8. Про захист від недобросовісної конкуренції: Закон України від 07.06.1996 № 236/96-ВР : станом на 16 жовт. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/236/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 05.08.2023).
9. Про забезпечення здійснення розрахунків підприємств, установ, організацій в умовах воєнного стану: Розпорядж. Кабінету Міністрів України від 11.03.2022 р. № 212-р: станом на 13 черв. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/212-2022-р#Text> (дата звернення: 05.08.2023).
10. Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року : Постанова Каб. Міністрів України від 03.03.2021 р. № 179 : станом на 04 трав. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-п#Text> (дата звернення: 05.08.2023).
11. Про заходи щодо забезпечення в умовах воєнного стану безперебійного постачання імпортованих харчових продуктів і кормів: Постанова Каб. Міністрів України від 09.03.2022 р. № 234 : станом на 25 серп. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/234-2022-п#Text> (дата звернення: 05.08.2023).
12. Про припинення заходів державного нагляду (контролю) і державного ринкового нагляду в умовах воєнного стану : Постанова Каб. Міністрів України від 13.03.2022 р. № 303: станом на 15 черв. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/303-2022-п#Text> (дата звернення: 05.08.2023).

13. Про Стратегію сталого розвитку "Україна - 2020" : Указ Президента України від 12.01.2015 р. № 5/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#Text> (дата звернення: 05.08.2023).
14. Українська Л. Державне регулювання національної економіки: структура, методи, сучасні особливості. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2021. № 74. С. 23–29. URL: <https://doi.org/10.18664/btie.74.280879> (дата звернення: 05.08.2023).
15. Щодо засвідчення форс-мажорних обставин. URL: <https://uccr.org.ua/press-center/uccr-news/protsedura-zasvidchennia-fors-mazhornikh-obstavin-z-28-02-2022> (дата звернення: 05.08.2023).
16. Kunytska-Ilyash M. State policy of ensuring the development and security of priority industries of the national economy of Ukraine: analysis of strategies and programs. *Innovation and sustainability*. 2022. № 3. P. 72–78. URL: <https://doi.org/10.31649/ins.2022.3.72.78> (date of access: 05.08.2023).